

Rakowski, Witold

Społeczeństwo małych miast : (na przykładzie Mszczonowa i Podkowy Leśnej)

Rocznik Żyrardowski 5, 289-313

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Witold Rakowski

Spółeczeństwo małych miast (na przykładzie Mszczonowa i Podkowy Leśnej)

Wstęp

Według stanu na koniec 2004 r. w Polsce było 886 miast w tym 299 nie przekraczało 5 tys. mieszkańców i 185 liczyło od 5 do 10 tys¹. W grupie najmniejszych miast znajduje się Podkowa Leśna i nieco większy od niej Mszczonów.

Miasta duże, ze względu na ich ważną rolę w życiu gospodarczym i społecznym, są często przedmiotem badań pomimo, że jest ich niewiele (miast powyżej 200 tys. mieszkańców było w 2004 r. 18, w tym powyżej 500 tys. 5 – Warszawa, Łódź, Kraków, Wrocław, Poznań), ale ich funkcje są na tyle silnie rozbudowane, że oddziałują na znaczny obszar kraju², dlatego teren otaczający duże miasto jest silnie jemu podporządkowany. Natomiast miasta małe pełnią na ogół funkcje lokalne i usługowe względem ludności wiejskiej lub funkcje mieszkaniowe albo inaczej określane satelitarne, z których ludność wyjeżdża do pracy do innych ośrodków. W systemie osadniczym kraju mamy, więc do czynienia z różnymi punktami osadniczymi i każdy z nich pełni funkcję wobec innych. W ten sposób tworzy się pewien układ hierarchiczny, mianowicie w systemie osadniczym są miasta pełniące funkcje bardzo ważne i są takie, których zakres oddziaływania na otaczający obszar jest niewielki – do nich należą z reguły małe miasta.

Według klasyfikacji przeprowadzonej w 1973 r. Mszczonów pod względem rodzaju dominacji funkcjonalnej posiadał funkcję przemysłową

¹ Rocznik Demograficzny 2005, GUS, Warszawa 2005 s. 82.

² Por. między innymi:

- W. Rakowski, *Regiony miejskie w Polsce w świetle migracji ludności*, „Monografie i Opracowania” nr 271, SGP i S, Warszawa 1989.
- *Strefy wpływów dużych miast w świetle dojazdów do pracy*, GUS, Warszawa 1973.

o zrównoważonym udziale funkcji miejsca pracy i funkcji mieszkaniowej³. Podkowa Leśna pełniła z jednej strony funkcję usługową, ale jednocześnie miała silnie rozwiniętą funkcję mieszkaniową. Mszczonów leży w odległości 50 km od centrum Warszawy, a Podkowa Leśna około 25 km. Niebywały wpływ na kształtowanie się społeczeństw tych miast odegrały nie tylko funkcje, położenie, lecz także czynniki historyczne⁴ i walory środowiska naturalnego.

Splot właśnie tych czynników wpłynął na współczesne ukształtowanie społeczeństwa tych miast pod względem demograficznym, społecznym, zawodowym. Pragniemy przez to udowodnić, że społeczności małych miast różnią się znacznie nie tylko od ludności miast dużych, lecz także między sobą⁵. Materiałem wyjściowym, który posłuży do wykazania podobieństw i różnic występujących między społecznościami tych ośrodków miejskich będą dane pochodzące ze spisu ludności przeprowadzonego w maju 2002 r. według stanu na 20 maja⁶. Opracowaniem tym pragniemy nawiązać do wcześniejszych artykułów dotyczących społeczności Grodziska Maz. i Pruszkowa⁷, Żyrardowa⁸, Kielc i Radomia⁹.

³ Por. K. Dziewoński, M. Jerczyński, *Statystyczna charakterystyka miast. Funkcje dominujące*, GUS, Warszawa 1977.

⁴ Zobacz: J. Józefacki, *Monografia miasta Mszczonowa*, Warszawa 2000 oraz J. Józefacki, *Mszczonów – dzieje miasta 1245–1989*, Oficyna drukarska WiP, Mszczonów 1999.

⁵ Porównaj wcześniejsze badania na ten temat:

- 1) W. Michalczewski, *Ogólny obraz małych miast w Polsce oraz W. Rakowski, Struktura zawodowa ludności małych miast*, [w:] *Stan rozwoju małych miast w Polsce w opinii ich mieszkańców*, Praca zbiorowa pod redakcją S. Berezowskiego i W. Rakowskiego, SGP i S, Warszawa 1972.
- 2) W. Rakowski, *Zmiany w strukturze funkcjonalnej miast regionu warszawskiego*, [w:] „Monografie i Opracowania” nr 60, SGP i S, Warszawa 1978.
- 3) T. Swat, *Ośrodki miejskie Mazowsza po II wojnie światowej (1945–1960)*,
 - W. Rakowski, *Kondycja ekonomiczna ośrodków miejskich Mazowsza u schyłku XX wieku*,
 - M. Ciechocińska, *Perspektywy rozwojowe małych ośrodków miejskich Mazowsza*, [w:] *Mazowieckie Miasteczka na Przeźreni Wieków*, pod redakcją A. Stawarza, Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych, Warszawa 1999.

⁶ Podstawowe informacje ze spisów powszechnych. Gmina miejsko-wiejska Mszczonów, Gmina miejska Podkowa Leśna, Urząd Statystyczny, Warszawa 2003.

⁷ M. Pytlak, W. Rakowski, *Spółeczeństwo Grodziska Maz. i Pruszkowa w świetle Narodowego Spisu Ludności z 2002 r.*, „Rocznik Żyrardowski” tom III, WSRL, Żyrardów 2005, oraz M. Pytlak, W. Rakowski, *Struktura demograficzna i społeczno-ekonomiczna ludności Grodziska Maz. i Pruszkowa w świetle spisów z lat 1988 i 2002*, „Rocznik Żyrardowski” tom IV, WSRL, Żyrardów 2006.

⁸ W. Rakowski, K. Witkowska, *Współczesne społeczeństwo Żyrardowa*, „Rocznik Żyrardowski” tom IV, WSRL, Żyrardów 2006.

⁹ B. Bujala, *Współczesne społeczeństwo Radomia i Kielc*, „Studia nad regionem radomskim” tom II, Radom – Żyrardów 2006.

Rozwój ludności Mszczonowa i Podkowy Leśnej

Cechą charakterystyczną zdecydowanej większości małych miast jest powolny rozwój ludności, zwłaszcza jeżeli nie towarzyszy temu przyrost nowych miejsc pracy lub też walory przyrodnicze, położenie, prestiż społeczny, nie sprzyja to osadnictwu¹⁰. Do miast o powolnym rozwoju ludności należą oba badane ośrodki o czym świadczą dane zawarte w tab. 1, przy czym rozwój Mszczonowa był o wiele szybszy niż Podkowy Leśnej. Stan ludności Podkowy Leśnej w latach 1950–2002 uległ niewielkiej zmianie. Natomiast Mszczonów zwiększył liczbę ludności przeszło dwukrotnie. W Mszczonowie nastąpiły też większe zmiany w źródłach utrzymania ludności jak też w strukturze zawodowej.

Tabela 1. Liczba mieszkańców

Wyszczególnienie	Mszczonów					Podkowa Leśna				
	1950	1970	1982	1990	2002	1950	1970	1982	1990	2000
Liczba mieszkańców	2571	3297	5191		6256	3310	3391	3328		3697
% ludności utrzymującej się z rolnictwa	23,2	10,4	•	•	2,0	1,2	2,9	•	•	0,0
Liczba budynków mieszkalnych	387	556	•	•	795	396	713	•	•	1070
Liczba izb	1160	2465	•	•	7171	3267	3591	•	•	6446
Liczba osób na 1 izbę	2,19	1,53			0,87	1,4	0,93			0,59

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Ludność i zasoby mieszkaniowe w latach 1946–1974 według podziału administracyjnego kraju z 1 czerwca 1975*, GUS, Warszawa 1976 s. 10, 298, Roczniki Demograficzne.

¹⁰ Podkowa Leśna charakteryzuje się co prawda wysokim prestiżem społecznym, posiada bogate walory przyrodnicze i korzystne położenie w aglomeracji warszawskiej, ale ograniczona przestrzeń i odpowiednie przepisy dotyczące powierzchni działek osiedleńczych są ważnym czynnikiem hamującym napływ ludności. Do tego dochodzi wysoka cena nieruchomości.

W 1950 r. Mszczonów posiadał wiele cech miasteczka rolniczego, podczas gdy Podkowa Leśna była zamieszkała przez ludność nierolniczą, pracującą głównie w Warszawie jako pracownicy umysłowi wyższego szczebla. Stąd też istniała między tymi miastami duża różnica w warunkach mieszkaniowych ludności, która wraz z upływem czasu ulegała zmniejszeniu o czym świadczą dane dotyczące liczby osób przypadającej na 1 izbę mieszkalną. Różnice te są nadal znaczne, ale nie tak duże jak w 1950 i 1970 r. Przeciętne mieszkanie w Podkowie Leśnej składa się z 5,15 izb, a w Mszczonowie 3,61 i jest to spowodowane głównie inną strukturą społeczno-zawodową mieszkańców i wynikającą z tego wysokością dochodów przypadających na 1 osobę oraz możliwościami oszczędzania i inwestowania. Tak więc mimo bardzo powolnego rozwoju ilościowego Podkowy Leśnej warunki mieszkaniowe, jak też na pewno i ogólne warunki bytu są znacznie lepsze niż w Mszczonowie¹¹. Dlatego warto bliżej zapoznać się z pewnymi cechami społeczności, które zamieszkują te miasta na tyle, na ile pozwalają na to wyniki spisu powszechnego ludności z 20 maja 2002 r.

Struktura wieku i płci ludności

Dokonując podziału ludności na grupy liczące po 5 roczników widać z danych zawartych w tab. 2, że w przypadku Mszczonowa najliczniejszą subpopulację stanowiły osoby w wieku 25–29 lat, a więc urodzeni w latach 1973–1978. Nieco tylko mniej osób liczyły grupy wieku 45–49 (urodzeni w latach 1953–1957), 50–54 i 20–24. W prawidłowej strukturze wieku najliczniejsza powinna być grupa 0–4 lat, a każda następna powinna być od niej mniejsza. Tymczasem w przypadku Polski, w wyniku nierównomiernego kształtowania się przyrostu naturalnego w czasie, struktura wieku jest bardzo zakłócona.

W przypadku poszczególnych miast i gmin na kształt struktury wieku, prócz przyrostu naturalnego, wpływa saldo migracji. W Mszczonowie biorąc za podstawę grupę wieku najliczniejszą to jest 25–29 lat, każda młodsza grupa po niej następująca była mniej liczna, a najmniejsza była w wieku 0–4 lat. Z kolei, zaczynając od grupy wieku 25–29 i wznosząc się w górę, to grupa wieku 35–39 była mniej liczna od poprzedzającej, ale też mniejsza od następnej w wieku 40–44 (urodzeni w latach 1958–1962),

¹¹ Według badań G. Lodkowskiej Podkowa Leśna w 1980 roku charakteryzowała się najwyższym poziomem życia w Polsce, (G. Lodkowska, *Przestrzenne zróżnicowanie poziomu i warunków życia ludności w Polsce w 1980 r.*, „Przegląd Geograficzny”, tom VIII, zeszyt 3, PWN, Warszawa 1985.

z kolei grupa wieku 40–44 lat była mniej liczebna niż grupa 45–49, która była tylko nieco większa niż grupa 50–54 lat (urodzeni w latach 1948–1952). Wraz z postarzeniem się każda następna subpopulacja była już mniej liczna, czyli w przypadku Mszczonowa na kształtowanie się struktury wieku mieszkańców miał duży wpływ nierównomierny przyrost naturalny w okresie 1915–2002. W jakiejś mierze odzwierciedla to przebieg procesów demograficznych w miastach całej Polski (tab. 3).

Jeżeli chodzi o mężczyzn to najliczniejszą grupę stanowiły osoby w wieku 25–29, następnie w wieku 20–24, 50–54, 15–19 i 45–49 lat. Między grupą wieku 50–54 a 55–59 lat (urodzeni w latach 1943–1947) była bardzo duża różnica w liczebności osób, podobnie zresztą jak między grupą wieku 5–9 (liczniejsza) a 0–4 lat. Wśród kobiet nie było między tymi

Tabela 2. Struktura płci i wieku ludności Mszczonowa i Podkova Leśna w 2002 r. (stan na 20 V)

Grupy wieku	Mszczonów				Podkova Leśna			
	M	K	razem	na 100 mężczyzn przypada kobiet	M	K	razem	na 100 mężczyzn przypada kobiet
0–4	129	181	310	140	73	73	146	100
5–9	199	194	393	97	105	84	189	80
10–14	222	208	430	94	126	129	255	102
15–19	243	254	497	105	157	142	299	90
20–24	260	260	520	100	127	100	227	79
25–29	291	256	547	88	100	115	215	115
30–34	223	213	436	96	85	93	178	109
35–39	186	210	396	113	111	133	244	120
40–44	221	244	465	110	129	139	268	108
45–49	236	288	524	122	136	185	321	136
50–54	247	273	520	111	154	173	327	112
55–59	148	187	335	126	123	119	242	97
60–64	130	141	271	108	84	111	195	132
65–69	84	113	197	135	80	87	167	109
70–74	63	117	180	186	65	99	164	152
75–79	42	91	133	217	46	73	119	159
80–84	24	41	65	171	21	59	80	281
85 i więcej	8	29	37	363	15	46	61	307
Razem	2956	3300	6256	112	1737	1960	3697	113

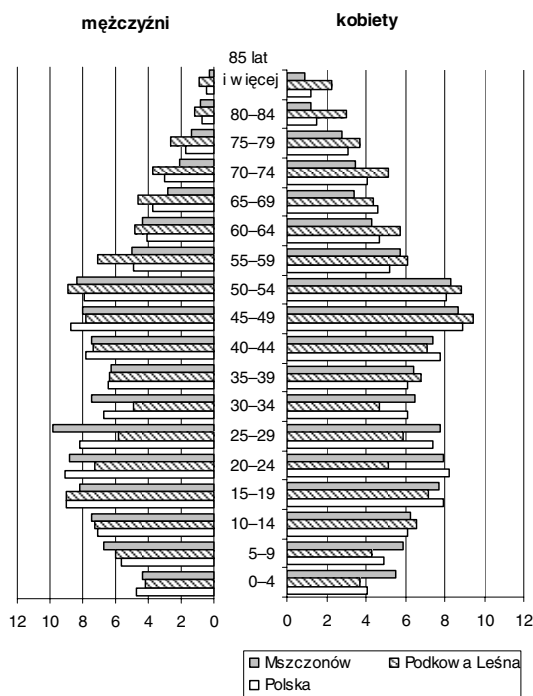
Źródło: w tej tabeli i w następnych jeżeli nie zaznaczono inaczej: opracowanie własne na podstawie: *Podstawowe informacje ze spisów powszechnych*, US w Warszawie, 2003.

Tabela 3. Struktura % ludności Mszczonowa i Podkowy Leśnej na tle ludności miejskiej w Polsce w 2002 r.

Grupy wieku	Ogółem			Mężczyźni			Kobiety		
	Mszczonów	Podkowa Leśna	Polska	Mszczonów	Podkowa Leśna	Polska	Mszczonów	Podkowa Leśna	Polska
0–4	5,0	3,9	4,4	4,4	4,2	4,7	5,5	3,7	4,1
5–9	6,3	5,1	5,2	6,7	6,0	5,6	5,9	4,3	4,9
10–14	6,9	6,9	6,6	7,5	7,3	7,1	6,3	6,6	6,1
15–19	7,9	8,1	8,4	8,2	9,0	9,0	7,7	7,2	7,9
20–24	8,3	6,1	8,6	8,8	7,3	9,1	7,9	5,1	8,2
25–29	8,7	5,8	7,8	9,8	5,8	8,2	7,8	5,9	7,4
30–34	7,0	4,8	6,4	7,5	4,9	6,7	6,5	4,7	6,1
35–39	6,3	6,6	6,3	6,3	6,4	6,5	6,4	6,8	6,1
40–44	7,4	7,2	7,8	7,5	7,4	7,8	7,4	7,1	7,8
45–49	8,4	8,7	8,8	8,0	7,8	8,7	8,7	9,4	8,9
50–54	8,3	8,8	8,0	8,4	8,9	7,9	8,3	8,8	8,1
55–59	5,4	6,5	5,0	5,0	7,1	4,9	5,7	6,1	5,2
60–64	4,3	5,3	4,4	4,4	4,8	4,1	4,3	5,7	4,7
65–69	3,1	4,5	4,2	2,8	4,6	3,7	3,4	4,4	4,6
70–74	2,9	4,4	3,6	2,1	3,7	3,0	3,5	5,1	4,1
75–79	2,1	3,2	2,5	1,4	2,6	1,7	2,8	3,7	3,1
80–84	1,0	2,2	1,2	0,8	1,2	0,7	1,2	3,0	1,5
85 i więcej	0,6	1,8	0,9	0,3	0,9	0,5	0,9	2,3	1,2
Razem	100	100	100	100	100	100	100	100	1005,0

dwie subpopulacjami prawie żadnej różnicy w liczbie ludności, a duża różnica wystąpiła, podobnie jak wśród mężczyzn, między grupą 50–54 a 55–59 lat (o 86 osób mniej liczna). Spośród ogółu kobiet najliczniejszą subpopulację tworzyła grupa w wieku 45–49 lat, a w następnej kolejności w wieku 50–54, 20–24, 25–29, 15–19, a więc układ był znacznie inny niż wśród mężczyzn. Wzrost liczebności kobiet następował począwszy od najmłodszych dziewczynek do wieku 24 lat, następnie można zaobserwować spadek liczby kobiet w kolejnych trzech grupach. Od wieku 44 lat następował znowu wzrost, który swoje maksimum osiągnął w wieku 45–49 lat i każda następna już grupa kobiet była mniej liczna od poprzedzającej (tab. 2). Z kolei w grupie mężczyzn, jak już wcześniej nadmieniano, najlicz-

niejsza była grupa wieku 25–29 lat, a młodsze roczniki były kolejno mniej liczne od poprzedzającej, zaś roczniki starsze od 29 lat były mniej liczne w dwóch grupach (30–34 i 35–39), następnie liczba osób w grupach wzrastała do 54 lat (podobnie jak kobiet), a każda następna subpopulacja była mniej liczna od poprzedzającej. W ujęciu procentowym struktura wieku mieszkańców Mszczonowa tylko nieznacznie odbiega od struktury ludności wszystkich miast w Polsce co prezentują piramidy wieku (rys. 1).

Rys. 1. Piramida wieku mieszkańców Mszczonowa i Podkowy Leśnej w 2002 r. na tle ludności miejskiej w Polsce (w % ogółu ludności)

W Mszczonowie w stosunku do ogółu ludności miejskiej był nieco większy udział dzieci w wieku 0–14 lat, osób w wieku 25–34 lat i 50–59 lat. Zatem ludność Mszczonowa ogólnie biorąc jest przeciętnie młodsza od ogółu mieszkańców miast w Polsce, przy czym w nieco większym stopniu należy to zawdzięczać mężczyznom niż kobietom.

W porównaniu do ludności Podkowy Leśnej mieszkańcy Mszczonowa są o wiele młodszy o czym świadczy wyższy odsetek dzieci w wieku 0–9 lat i osób w wieku 20–34, a niższy w wieku 45 i więcej lat.

W Podkowie Leśnej najliczniejszą grupę tworzyły osoby w wieku 50–54 lat, a więc znacznie starsze niż w przypadku Mszczonowa. Nieco tylko mniej liczna była grupa osób w wieku 45–49 lat i 15–19 lat. Można sądzić, iż osobom w wieku 40–54 lat towarzyszyły dość liczne roczniki dzieci i młodzieży w wieku 10–24 lat. W każdym razie nieco inne w Podkowie Leśnej wystąpiły tendencje, jeśli chodzi o zakłócenia w liczebności poszczególnych roczników, jak w Mszczonowie. Poczynając od najmłodszych dzieci w wieku 0–4 lata następne grupy były liczniejsze do 19 lat, a następna każda grupa od poprzedzającej była już mniej liczna do wieku 34 lat, po czym następował wzrost do grupy 50–54 lat, a dalej im starsza grupa tym mniej liczna.

Spośród mężczyzn najliczniejszymi grupami wieku były 15–19 i 50–54 lat. Biorąc pod uwagę ogół ludności miejskiej w Polsce w 2002 r. do 34 roku była liczebna przewaga mężczyzn nad liczbą kobiet, od grupy wieku 35–39 zaczyna się przewaga kobiet, tymczasem w badanych miastach, szczególnie w Mszczonowie występują znaczne zakłócenia w tym zakresie; w Mszczonowie w grupach wieku 0–4, 15–24, w Podkowie Leśnej również w grupie wieku 0–4 i 10–14, 55–59. W Mszczonowie od grupy wieku 35–39 a w Podkowie Leśnej od grupy 25–29 zaczyna ujawniać się przewaga kobiet nad liczbą mężczyzn. W miastach w Polsce na 100 mężczyzn przypadało w 2002 r. 110 kobiet zaś w badanych ośrodkach 112 i 113. Jeżeli ludność badanych ośrodków podzielimy na subpopulacje, liczące po 20 roczników to ich liczebność wyglądała następująco:

	Mszczonów	Podkowa Leśna
0–19	1630	889
20–39	1899	864
40–59	1844	1158
60 i więcej	883	786

W przypadku Mszczonowa liczba osób w wieku 20–39 i 40–59 lat była wyrównana i tylko nieco mniej liczyła grupa osób w wieku 0–19 lat. Dwukrotnie od grupy wieku 0–19 lat była mniejsza subpopulacja najstarsza w wieku 60 lat i więcej. W Podkowie Leśnej wyraźnie najliczniejszą grupę stanowiły roczniki mieszczące się w przedziałach 40–59 lat, a wyrównana była liczba mieszkańców w grupach 0–19 i 20–39 lat i nieco mniejsza od nich grupa najstarsza, której udział w ogólnej liczbie ludności miasta wynosił aż 21,3%, podczas gdy w Mszczonowie 14,1%. Z kolei w Mszczonowie był nieco wyższy udział dzieci i młodzieży w wieku 0–19 i wynosił 26,0% podczas gdy w Podkowie 24,0%. Na grupę wieku 20–59 lat najbardziej

wydajną z ekonomicznego punktu widzenia przypadało odpowiednio 59,9% (Mszczonów) i 54,7%. Korzystniejszą strukturę wieku posiadał przeto Mszczonów, tak pod względem ekonomicznym, jak i demograficznym. W przypadku Mszczonowa na 100 osób w wieku 60 lat i więcej przypadało 184,6 dzieci i młodzieży w wieku 0–19 lat, zaś w Podkowie Leśnej tylko 113,1. Społeczeństwo Podkowy jest bardzo zaawansowane w procesie starzenia się demograficznego o czym świadczy fakt nie tylko dużego udziału osób w wieku 60 lat i więcej, lecz także subpopulacji w wieku 75 lat i więcej (7,2% a w Mszczonowie 3,7%). Ponadto w Mszczonowie, jak już wspomniano, najliczniejszą grupę osób tworzą roczniki 20–29 (1067 osób) i 45–54 lat (1044) a w Podkowie roczniki 45–54 (648 osób) i 10–19 (554 osoby), czyli liczna grupa wieku 45–54 lat wejdzie szybciej w wiek poprodukcyjny w Podkowie niż w Mszczonowie (tab. 2). Nie da się zapewne też ukryć tego faktu, że ze względu na warunki środowiska przyrodniczego, lepsze warunki mieszkaniowe, lepszą dostępność do służby zdrowia, placówek oświatowych, a także względnie wyższy poziom wykształcenia i lepsze warunki pracy, mieszkańcy Podkowy Leśnej żyją przeciętnie dłużej niż Mszczonowa, dlatego też wyższy jest w Podkowie udział osób w wieku 75 lat i więcej nie tylko w porównaniu z Mszczonowem, ale także z ludnością miejską w Polsce ogółem (4,6%).

Stan cywilny

Badaniem stanu cywilnego prawnego objęto ludność w wieku 15 lat i więcej. W związku z tym, że w Mszczonowie dzieci i młodzież w wieku 0–14 lat stanowiły 18,2% ogółu mieszkańców, a w Podkowie Leśnej 15,9%, badaniem stanu cywilnego objęto względnie większy odsetek mieszkańców Podkowy niż Mszczonowa. Ponadto fakt, że większy jest w Podkowie Leśnej odsetek ludzi starszych, więcej też było osób owdowiałych, szczególnie rozwiedzionych, a mniej w stanie małżeńskim co przedstawiają poniższe dane:

	Mszczonów	Podkowa Leśna
kawaler	30,7	29,0
panna	22,3	22,2
żonaty	63,2	61,9
zamężna	57,3	54,4
wdowiec	2,9	3,1
wdowa	16,1	16,1
rozwiedziony	2,9	5,8
rozwiedziona	3,9	7,0
pozostałe M :	0,3	0,2
K	0,4	0,3

Spośród mieszkańców w wieku 60 lat i więcej co trzecia osoba była w stanie owdowiałym.

Stopień zasiedziałości mieszkańców

Stale miejsce zamieszkania ludności nie musi się pokrywać z miejscem urodzenia, ponieważ znaczna część osób migruje i w życiu zmienia kilka lub kilkanaście razy miejsce stałego zamieszkania. Określa się to w literaturze ruchliwością przestrzenną ludności. Na ogół miasta o szybkim rozwoju charakteryzują się wysokim odsetkiem ludności przybytej. W przypadku Mszczonowa ludność napływowa stanowiła 43,0% ogółu mieszkańców, a w Podkowie Leśnej aż 74,2%. Przyjmując ludność przybyłą za 100 to napłynęła ona do badanych miast w następującym okresie:

	Mszczonów	Podkowa Leśna
do 1988 r.	72,4%	56,1%
1989–2002	27,6%	43,9%

Zatem Podkowa jest miastem bardziej atrakcyjnym nie tylko dlatego, że przeważająca część jej mieszkańców przybyła do niego, ale w okresie żywiołowych przemian ustrojowych w Polsce nie straciła na swej atrakcyjności o czym świadczą dane dotyczące napływu ludności przed i po 1988 r. Ludność zasiedziała w Podkowie Leśnej to przede wszystkim dzieci i ludzie młodzi, a więc są to dzieci osób przybyłych do Podkowy przed II wojną światową lub przed 1960 r. o czym świadczy znikomy odsetek osób urodzonych w Podkowie i liczących w 2002 r. 40 lat i więcej (tab. 4), a bardzo wysoki procent mieszkańców przybyłych do 1988 r.

Z ogółu mieszkańców Podkowy w wieku 30–39 lat to osoby prawie wyłącznie przybyte po 1988 r. W przypadku Podkowy widać wyraźnie, że wraz z wiekiem mieszkańców malał odsetek osób zamieszkałych od urodzenia. Podobna tendencja zachodziła w Mszczonowie, ale obejmowała ona grupy wieku do 64 lat. Właśnie grupa wieku 60–64 składała się przeważnie z osób przybyłych do Mszczonowa przed 1989 r. W każdym razie w Mszczonowie od 30 lat wzwyż była przewaga ludności napływowej, podczas gdy w Podkowie od 20 lat wzwyż. Znaczący udział dzieci i młodzieży przybytej do obu miast (zdecydowanie więcej do Podkowy) świadczy o rodzinnym charakterze napływu.

Tabela 4. Struktura ludności zamieszkałej od urodzenia i przybytej wg grup wieku (ogółem dana grupa wieku = 100)

Grupy wieku	Mszczonów			Podkowa Leśna		
	zamieszkałej od urodzenia	przybytej w latach		zamieszkałej od urodzenia	przybytej w latach	
		do 1988	1989–2002		do 1988	1989–2002
0–14	87,6	0,2	12,2	66,6	0,7	32,7
15–19	79,5	9,6	10,9	49,5	19,4	31,1
20–29	68,2	16,3	15,5	39,6	27,6	32,8
30–39	49,0	26,9	24,1	18,7	–	81,3
40–49	39,8	49,3	10,9	12,4	49,2	38,4
50–59	34,0	60,8	5,2	10,2	59,0	30,8
60–64	30,6	66,1	3,3	6,2	68,2	25,6
65 lat i więcej	44,9	48,3	6,8	2,5	80,2	17,3
Razem	57,0	30,9	12,1	25,8	41,5	32,7

Można sądzić, że do Podkowy Leśnej napływa dobrze sytuowana ludność z Warszawy lub z jej okolic, a do Mszczonowa mieszkańcy z okolicznych wsi.

Poziom wykształcenia mieszkańców

Jednym z ważnych wskaźników, różnicujących poszczególne społeczności lokalne, jest poziom wykształcenia. W spisie 2002 r. o reprezentowany stan wykształcenia pytano tylko ludność, która w momencie spisu miała ukończone 13 lat. W związku z tym, że badano według stanu na 20 maja, poziom wykształcenia na poszczególnych szczeblach edukacji jest niższy o te osoby, które kończyły szkoły w czerwcu, ponieważ brano pod uwagę posiadany (ukończony) poziom. Gdyby spis odbył się w grudniu tak jak to się działo w 1950 r. i następnym latach¹², to liczba osób na poszczególnych etapach kształcenia byłaby wyższa o te osoby, które skończyły gimnazjum, szkołę średnią czy wyższą. Nie mniej jednak wyniki te są porównywalne w układzie przestrzennym.

¹² Por. *Spisy ludności Rzeczypospolitej 1921–2002*. Wybór pism pod redakcją Z. Strzeleckiego i T. Toczyńskiego. Polskie Towarzystwo Demograficzne, GUS, Warszawa 2002.

Mieszkańców w wieku 13 lat i więcej w Mszczonowie było 5300, a w Podkowie 3209. Ich poziom wykształcenia w podziale na płeć prezentują dane zawarte w tab. 5.

Tabela 5. Struktura wykształcenia mieszkańców Mszczonowa i Podkowy Leśnej na tle ludności miejskiej w Polsce w 2002 r.

Poziom wykształcenia	Mszczonów			Podkowa Leśna			Polska
	M	K	razem	M	K	razem	miasta ogółem
1. Wyższe	137	256	393	524	548	1072	
2. Policealne	57	156	213	77	184	261	
3. Średnie ogólnokształcące	176	446	622	200	353	553	
4. Średnie zawodowe	591	495	1086	325	247	572	
5. Zasadnicze zawodowe	688	455	1143	99	54	163	
6. Podstawowe ukończone	775	898	1673	234	304	538	
7. Podstawowe nieukończone i nie ustalone	76	94	170	23	37	60	
Razem	2500	2800	5300	1482	1727	3209	
%							
1. Wyższe	5,5	9,1	7,4	35,3	31,7	33,4	13,2
2. Policealne	2,3	5,6	4,0	5,2	10,7	8,1	3,9
3. Średnie ogólnokształcące	7,0	15,9	11,7	13,5	20,4	17,2	11,2
4. Średnie zawodowe	23,6	17,7	20,5	21,9	14,3	17,7	22,2
5. Zasadnicze zawodowe	27,5	16,3	21,6	6,7	3,1	5,0	20,4
6. Podstawowe ukończone	31,0	32,1	31,5	15,8	17,6	16,8	23,9
7. Podstawowe nieukończone i nie ustalone	3,1	3,3	3,2	1,6	2,2	1,8	5,2
Razem	100	100	100	100	100	100	100

Poziom wykształcenia mieszkańców Mszczonowa jest o wiele niższy od ludności Podkowy Leśnej, gdzie co trzecia osoba charakteryzuje się wyższym wykształceniem, podczas gdy w Mszczonowie co trzynasta. Mniej też w Mszczonowie jest osób z wykształceniem policealnym i średnim ogólnokształcącym, a znacznie więcej z wykształceniem podstawowym. Mało oczywiście jest miast w Polsce o tak wysokim poziomie wykształcenia

mieszkańców jak w Podkowie Leśnej¹³. Poziom wykształcenia mieszkańców Mszczonowa znacznie też odstaje od ogółu mieszkańców miast w Polsce (tab. 5) co jest typowe dla większości małych miast, leżących z dala od dużych ośrodków akademickich. W odróżnieniu od Podkowy Leśnej, gdzie jest minimalna przewaga kobiet o wyższym wykształceniu nad liczbą mężczyzn, w Mszczonowie zdecydowanie przeważają kobiety, podobnie zresztą jak też w wykształceniu policealnym i ogólnokształcącym.

Bardziej porównywalnym wskaźnikiem odzwierciedlającym poziom wykształcenia mieszkańców poszczególnych miast i gmin jest liczba osób z danym wykształceniem, przypadająca na jeden tysiąc ludności.

I tak z wyższym wykształceniem dla Mszczonowa wskaźnik ten wyniósł 63 osoby,

dla Podkowy Leśnej aż	290	podczas gdy
dla Żyrardowa	87	
dla Grodziska Maz.	104	
dla Skierniewic	129	
dla Pruszkowa	125	
dla Warszawy	209	

Tak więc nasycenie inteligencją Mszczonowa jest względnie niskie, co wynika właśnie z pełnionych funkcji i ze zbyt małego popytu na kadre z wyższym wykształceniem w samym mieście i w otaczającym go obszarze.

Z ogółu osób z wyższym wykształceniem w Mszczonowie 41,2% stanowiły osoby, które nie przekroczyły 29 lat, a dalsze 25,4% mieściło się w grupie wieku 30–39 lat. Są to więc osoby, które wyższe wykształcenie zdobyły po 1990 r. i to głównie w trybie zaocznym dzięki utworzeniu nowych szkół wyższych¹⁴.

W przypadku Mszczonowa istnieje wyraźna współzależność między wiekiem mieszkańców a poziomem ich wykształcenia. Mianowicie wraz z rosnącym wiekiem maleje udział osób z wyższym i średnim wykształceniem, a zwiększa się udział mieszkańców z wykształceniem podstawowym (tab. 6). Ze względu na wysoki ogólny poziom wykształcenia społeczności Podkowy Leśnej, w znikomym stopniu taka współzależność ujawnia się w zakresie wykształcenia podstawowego. Jeżeli w Mszczonowie względnie najwyższy poziom wykształcenia reprezentują mieszkańcy w wieku 20–29

¹³ Por. W. Rakowski, *Potencjał intelektualny w woj. mazowieckim i jego wykorzystanie*, [w:] *Procesy dostosowawcze województwa mazowieckiego do nowych warunków otoczenia*. Praca zbiorowa pod redakcją W. Rakowskiego, WSRL, Żyrardów 2005.

¹⁴ B. Bujała, *Szkolnictwo wyższe w woj. mazowieckim*, [w:] *Procesy dostosowawcze ...* op. cit.

lat to w Podkowie w wieku 40–49 lat, a najniższy poziom osoby najstarsze i w wieku 20–29 lat, czyli w Podkowie Leśnej już w latach wcześniejszych mieszkało dużo inteligencji, która dbała o wykształcenie swoich dzieci. Tak więc – w odróżnieniu od Mszczonowa – w Podkowie Leśnej znaczny odsetek osób zarówno najstarszych, w średnim wieku i najmłodszych charakteryzuje się wykształceniem wyższym, w tym również ze stopniem doktora i tytułem naukowym profesora.

Tabela 6. Wiek mieszkańców a ich struktura wykształcenia (w %)

Wiek	Mszczonów				Podkowa Leśna			
	wyższe	średnie i policealne	zasadnicze zawodowe	podstawowe	wyższe	średnie i policealne	zasadnicze zawodowe	podstawowe
19 lat i mniej	–	15,1	5,8	79,1	–	14,5	1,5	84,0
20–29	15,2	54,0	22,3	8,5	27,1	63,6	3,9	5,4
30–39	12,0	48,7	30,1	9,2	42,4	49,1	5,9	2,6
40–49	7,0	41,6	4,0	17,4	45,7	43,8	6,4	4,1
50–59	4,0	32,9	24,1	39,0	43,6	45,3	6,3	4,8
60–64	4,8	24,4	11,8	59,0	41,0	41,5	3,1	14,4
65 i więcej	2,3	13,1	6,9	77,7	29,8	41,1	4,2	24,9

W Mszczonowie natomiast mamy do czynienia z niewielką grupą inteligencji, do tego w przeważającej mierze młodej, niedoświadczonej i słabo zintegrowanej. Jednakże dzięki tej inteligencji i napływowej z zewnątrz nastąpił przyspieszony rozwój gospodarczy Mszczonowa poprzez lokalizację centrów logistycznych. Rozwój ten przyczynił się też do wzrostu popytu na osoby o wyższym wykształceniu. Poziom wykształcenia mieszkańców ma istotny wpływ na aktywność ekonomiczną ludności.

Pracujący¹⁵ i bezrobotni

Według spisu z maja 2002 r. pracujących mieszkańców Mszczonowa było 2454 (w tym kobiet 1177), a bezrobotnych 488, zaś w Podkowie

¹⁵ Według definicji przyjętych w NSP do pracujących zaliczono wszystkie osoby w wieku 15 lat i więcej, które w okresie badanego tygodnia wykonywały co najmniej 1 godzinę pracy, która przynosiła wynagrodzenie lub dochód, włącznie z osobami, które pomagały (bez wynagrodzenia) w rodzinnym gospodarstwie rolnym lub rodzinnej działalności poza rolnictwem. Do pracujących zaliczano też osoby zatrudnione, ale nie pracujące z powodu choroby, urlopu itp.

Leśnej odpowiednio 1511 (w tym kobiet 718) i 212 bezrobotnych. Na stu mieszkańców tych ośrodków przypadało 39,2 pracujących w Mszczonowie i 40,9 w Podkowie. Pomimo, że mieszkańcy Podkowy są starsi wiekiem od ludności Mszczonowa wykazują się wyższym stopniem aktywności. W podziale na płeć aktywność ta była następująca (na 100 osób danej płci pracowało):

	Mszczonów	Podkowa Leśna
mężczyźni	43,2	45,6
kobiety	35,6	36,6

Aktywność ekonomiczna mężczyzn była znacznie wyższa niż kobiet w obu miastach, przy czym większe różnice w aktywności między mężczyznami a kobietami wystąpiły w Podkowie Leśnej (90) niż w Mszczonowie (76).

Tabela 7. Liczba pracujących wg poziomów wykształcenia w 2002 r.

Poziom wykształcenia	Mszczonów			Podkowa Leśna		
	M	K	razem	M	K	Razem
A. W liczbach absolutnych						
1. Wyższe	112	216	328	397	360	757
2. Policealne i średnie	566	630	1196	331	322	653
3. Zasadnicze zawodowe	428	215	643	54	19	73
4. Pozostałe (podstawowe i poniżej)	170	115	285	11	17	28
B. Odsetek pracujących o danym poziomie wykształcenia						
1. Wyższe	81,8	84,4	83,5	75,8	65,7	70,6
2. Policealne i średnie	68,7	57,4	62,3	55,0	41,1	47,1
3. Zasadnicze zawodowe	62,2	47,3	56,3	54,5	35,2	44,8
4. Pozostałe (podstawowe i poniżej)	20,0	11,6	15,5	4,3	5,0	4,5

Źródło: Raport z wyników spisów powszechnych. Województwo Mazowieckie, Urząd Statystyczny w Warszawie 2003, s. 44.

Najwyższą aktywnością ekonomiczną charakteryzują się osoby o wyższym wykształceniu. Aktywność ekonomiczna osób we wszystkich poziomach wykształcenia wyróżnionych w tab. 7 jest wyższa wśród mieszkańców Mszczonowa niż Podkowy. Aktywność tę obliczono w ten sposób, że odnoszono pracujących z danego poziomu wykształcenia do liczby ludności o tym poziomie edukacji. Aktywność ekonomiczna mężczyzn była wyższa niż kobiet w obu miastach. Niski współczynnik aktywności osób

o wykształceniu podstawowym jest spowodowany głównie tym, że w tej grupie są mieszkańcy liczący 15, 16, 17, 18, itd. lat, z których znaczna część uczyła się, a nie miała jeszcze ukończonej zasadniczej szkoły zawodowej lub średniej. Ponadto osoby o tym poziomie wykształcenia wykazywały się najwyższą stopą bezrobocia i można z dużą dozą prawdopodobieństwa przyjąć, że mieszkańcy o najniższym poziomie wykształcenia przejawiają niską skłonność do podjęcia jakiegokolwiek pracy, zwłaszcza takiej gdzie istnieje pewien narzucony reżim czasu wykonywania pracy.

Problemem nękającym współczesne społeczeństwo polskie jest bezrobocie, czyli trudność znalezienia nie tylko takiej pracy, przez którą następuje samorealizacja i zadowolenie z otrzymywanego wynagrodzenia, ale często jakiegokolwiek pracy za dochód, pozwalający na zaspokojenie podstawowych potrzeb rodziny. Zwłaszcza chodzi tu o pracę w pobliżu miejsca zamieszkania. Bezrobocie w Mszczonowie w 2002 r. dotyczyło 488 osób, w tym 272 mężczyzn i 216 kobiet, zaś w Podkowie Leśnej 212 osób w tym 120 mężczyzn i 92 kobiety. Stopa bezrobocia w Mszczonowie wynosiła 16,6%, a w Podkowie 12,3% i była nieco wyższa wśród mężczyzn.

W podziale na poziom wykształcenia stopa bezrobocia była najwyższa wśród osób z najniższym poziomem wykształcenia. Bezrobocie także dotyczyło mieszkańców charakteryzujących się wyższym wykształceniem, ale obejmowało ono względnie niewielki odsetek aktywnych zawodowo co obrazują dane zawarte w tab. 8.

Tabela 8. Bezrobotni według poziomu wykształcenia w 2002 r.

Wykształcenie	Mszczonów				Podkowa Leśna			
	M	K	razem	Stopa bezrobocia ^{a)}	M	K	razem	Stopa bezrobocia ^{a)}
Wyższe	7	7	14	4,1	13	22	35	4,4
Policealne i średnie	84	111	195	14,0	69	56	125	16,1
Zasadnicze zawodowe	104	51	155	19,4	13	6	19	20,7
Podstawowe	77	47	124	30,3	25	8	33	54,1

^{a)} Stopa bezrobocia oznacza jaki odsetek osób w danym poziomie wykształcenia aktywnych zawodowo poszukuje pracy.

W odniesieniu do tysiąca mieszkańców bezrobocie w Mszczonowie wynosiło 78 osób, w Podkowie 57. Oczywiście ważną sprawą jest kto w rodzinie jest bezrobotny i z ilu osób składa się rodzina, w tym ile jest bezrobotnych i biernych zawodowo ze względu na wiek, naukę, stan zdrowia. Niestety takich danych brakuje w publikacji Urzędu Statystycznego.

Z ogółu bezrobotnych okres poszukiwania pracy był następujący (w %):

	Mszczonów	Podkowa Leśna
do 3 miesięcy włącznie	18,2	15,1
4–12 miesięcy	45,3	44,3
13 miesięcy i więcej	36,5	40,6
razem:	100	100

Bezrobocie jest mniej dotkliwe jeżeli jest krótkotrwałe, niestety w przypadku badanych miast – a także dotyczy to całej Polski – trwa ono zbyt długo i przeradza się niekiedy w sposób życia (zasiłek dla bezrobotnych, zasiłek pomocy społecznej, praca dorywcza, odzysk i sprzedaż materiałów ze śmieci, drobne kradzieże, alkoholizm) i przybiera cechy patologiczne. W zapobieganiu zjawiskom negatywnym towarzyszącym bezrobociu dużą aktywnością muszą wykazać się władze samorządowe i społeczność lokalna, aby pomóc bezrobotnym wejść na ścieżkę aktywizacji zawodowej.

Na obniżenie aktywności ekonomicznej wpływa niepełnosprawność (inwalidztwo) osób, która w Mszczonowie dotyczyła 1198 osób, w tym 506 mężczyzn i 692 kobiet, a w Podkowie Leśnej 355, w tym 142 mężczyzn i 213 kobiet. Udział niepełnosprawnych osób w ogólnej liczbie mieszkańców wynosił ogółem w Mszczonowie 19,1%, mężczyzn 17,1%, kobiet 21,0%, a w Podkowie Leśnej o wiele mniej bo 9,6% (ogółem),

mężczyzn	8,2%
kobiet	10,9%

Przeciętny udział osób niepełnosprawnych we wszystkich miastach w Polsce wynosił 13,6%, a więc w Mszczonowie kształtował się o wiele wyżej, zaś w Podkowie poniżej średniej krajowej, ponieważ wraz z obniżaniem się poziomu wykształcenia osób, wzrasta też udział niesprawnych w danej subpopulacji co na przykładzie Podkowy Leśnej udowadniają następujące dane (% niepełnosprawnych w danej grupie wykształcenia):

wyższe	6,7%
policealne	7,3%
średnie ogólnokształcące	12,1%
średnie zawodowe	14,3%
zasadnicze zawodowe	11,8%
podstawowe ukończone	16,2%

Niższy poziom wykształcenia powoduje, że osoby te wykonują częściej prace fizyczne i narażone są na utratę sprawności, dlatego też w Mszczonowie jest stosunkowo wysoki wskaźnik osób niepełnosprawnych, bo zdecydowana ich większość wykonywała pracę fizyczną.

Źródło utrzymania ludności

W podziale terytorialnym na gminy wyodrębniono tylko główne źródło utrzymania gospodarstw domowych i osób z podziałem na posiadających własne źródło i na utrzymywanych. Przez źródło utrzymania należy rozumieć dochód, jaki osoby czerpały przez ostatnie 12 miesięcy przed spisem lub w przeszłości (emerytury, renty), aby przeznaczać go na zaspokojenie swoich potrzeb i członków gospodarstwa domowego.

Dochody można czerpać:

- z pracy osobiście wykonywanej,
- z niezarobkowych źródeł takich jak emerytury, renty, zasiłki,
- z tytułu własności kapitału (np. odsetki, giełda, najem).

Każda z tych osób może dzielić się dochodem z innymi osobami (z dziećmi, wnukami), będącymi na ich utrzymaniu¹⁶.

Z ogółu mieszkańców Mszczonowa (6256) własne źródło utrzymania miało 4054 (64,8%), a pozostawało na utrzymaniu 2181 (35,2%), zaś w Podkowie Leśnej własne źródło miało 2356 osób (63,7%), a pozostawało na utrzymaniu 1323 (26,3%). W obu więc miastach proporcje osób mających własne źródło utrzymania i osób pozostających na utrzymaniu były wyrównane. Z ogółu mężczyzn własne źródło utrzymania w Mszczonowie miało 64,7%, a w Podkowie 63,8% i kobiet odpowiednio 64,9% w Mszczonowie i 63,6% w Podkowie.

Mieszkańców utrzymujących się z pracy najmniej było więcej w Mszczonowie, zaś z pracy na rachunek własny poza rolnictwem w Podkowie Leśnej (tab. 9). Z emerytur więcej utrzymywało się osób w Podkowie, a z rent w Mszczonowie (różnica przeszło dwukrotna).

Na 100 osób posiadających własne źródło utrzymania z pracy najmniej przypadają w Mszczonowie 71 osób utrzymywanych, zaś w Podkowie 76 i odpowiednio na 100 osób posiadających własne źródło utrzymania z pracy na rachunek własny poza rolnictwem w Mszczonowie przypadają 113 osób, a w Podkowie 90. Z kolei spośród osób utrzymujących się z źródeł niezarobkowych, posiadających własne źródło utrzymania przypadają o wiele mniej osób utrzymywanych, a mianowicie (na 100 osób):

	Mszczonów	Podkowa Leśna
z emerytur	9,4	14,3
z rent	24,7	21,0
z innych źródeł	64,1	50,0

¹⁶ Por. Raport z wyników ... op. cit. s. 62.

Łącznie na 100 osób posiadających własne źródło utrzymania przypadało w Mszczonowie 53,8, a w Podkowie 58,6 osób utrzymywanych, przy czym na utrzymujących się z pracy 76,4 w Mszczonowie i 79,3 w Podkowie czyli obciążenie osób pracujących utrzymywanymi było nieco wyższe w Podkowie. Ogólnie pod względem obciążenia osób mających własne źródło utrzymania z pracy osobami utrzymywanymi, sytuacja jest w obu miastach korzystna, wszak jedna osoba pracująca ma mniej niż jedną osobę na utrzymaniu.

Jest sprawą oczywistą, że struktura wieku osób posiadających własne źródło utrzymania różni się w sposób zasadniczy od mieszkańców będących na ich utrzymaniu. Osoby utrzymywane to przede wszystkim dzieci i młodzież do 19 lat oraz niewielki odsetek stanowią osoby w wieku 20–29 lat (część uczniów, studentów i osób wychowujących dzieci), a także powyżej tego wieku (tab. 9). Daje się zauważyć znaczące różnice w strukturze wieku osób posiadających własne źródło utrzymania i utrzymywanymi między Mszczonowem a Podkową. Mianowicie, udział osób w wieku 65 lat i więcej w ogólnej liczbie posiadających własne źródło utrzymania jest o wiele wyższy w Podkowie niż w Mszczonowie co spowodowane jest inną nieco strukturą wieku osób tych miast. Wśród osób utrzymywanych większy jest z kolei w Mszczonowie udział dzieci do 14 lat niż w Podkowie, a niższy mieszkańców w wieku powyżej 40 lat.

Jeżeli pod uwagę weźmiemy poszczególne grupy wieku ludności czerpiące dochody z pracy i ze źródeł niezarobkowych ale posiadające własne źródło dochodów, to od grupy 20–29 lat widać, że wraz z rosnącym wiekiem maleje w obu miastach udział utrzymujących się z pracy najmniej od przeszło 80% do poniżej 3% w grupie wieku najstarszej, a rośnie udział mieszkańców utrzymujących się z emerytur, rent (tab. 10) do powyżej 95%. Z pracy na rachunek własny poza rolnictwem czerpało źródło utrzymania najwięcej osób w wieku 30–49 lat, przy czym udział ten w Podkowie Leśnej był dwukrotnie wyższy niż w Mszczonowie. Z ekonomicznego punktu widzenia może zasmucać fakt, że z ogółu mieszkańców w wieku 50–59 posiadających własne źródło utrzymania, w Mszczonowie zaledwie 40,7% czerpało dochody z pracy w porównaniu z Podkową, gdzie udział ten wynosił 72,3%. Jeszcze gorzej wypadła grupa wieku 60–64 lata gdzie z pracy miało dochody zaledwie 10% w Mszczonowie i 36,9% w Podkowie Leśnej. W wieku 65 lat i więcej czerpał dochody z pracy na własne utrzymanie zaledwie 1% mieszkańców Mszczonowa i 3,1% Podkowy. Zatem osoby powyżej 50 lat w Mszczonowie są bardzo słabo wykorzystane w rozwoju gospodarczym.

Tabela 9. Ludność Mszczonowa i Podkopy Leśnej według głównego źródła utrzymania i wieku w 2002 r.

Wyszczególnienie	Mszczonów			Podkowa Leśna		
	A	B	Ogółem	A	B	Ogółem
1. Utrzymuje się:						
– z pracy najemnej	49,7	65,9	55,2	46,9	63,5	52,6
– z pracy w swoim gospodarstwie rolnym	1,6	2,6	1,9	0,3	0,4	0,3
– z pracy innej na rachunek własny	6,7	14,0	9,2	14,5	23,4	17,7
2. Z pozostałych źródeł:						
– emerytur	16,8	2,9	11,9	25,6	6,5	18,6
– rent	21,0	9,6	17,0	9,7	3,6	7,5
– innych	4,2	5,0	4,8	3,0	2,6	3,3
Razem	100	100	100	100	100	100
Struktura wieku osób						
0–14	–	51,9	18,1	–	44,4	16,0
15–19	1,1	20,8	7,9	0,6	21,5	8,0
20–29	18,7	13,7	17,1	10,0	15,4	12,0
30–39	17,4	5,7	13,3	14,6	5,5	12,0
40–49	21,6	5,1	15,8	21,0	7,0	15,8
50–59	19,8	2,3	13,7	21,3	4,8	15,0
60–64	6,6	0,1	4,3	7,9	0,6	5,2
65 lat i więcej	14,8	0,4	9,8	24,5	0,8	16,0
Razem	100	100	100	100	100	100
W liczbach absolutnych	4054	2181	6256	2356	1323	3697

A = posiadający własne źródło utrzymania

B = utrzymywani

Jeżeli chodzi o utrzymywanych to udział dzieci i młodzieży w wieku 0–19 lat, którzy byli utrzymywani przez posiadających własne źródło utrzymania w postaci pracy najemnej, wynosił w Mszczonowie przeszło 70%, a w Podkowie powyżej 60%. Z niezarobkowych źródeł utrzymywało się nie więcej niż 14% dzieci i młodzieży w Mszczonowie i nieco mniej w Podkowie. Wraz z wiekiem utrzymywanych wzrastał ich udział pozostających na utrzymaniu emerytów i rencistów, przy czym jak wskazują to dane zawarte

Tabela 10. Udział % w poszczególnych grupach wieku mieszkańców Mszczonowa i Podkova Leśnej utrzymujących się z pracy najemnej i z innych źródeł w 2002 r.

Grupy wieku	Mszczonów					Podkova Leśna				
	z pracy			ze źródeł niezarobkowych	razem	z pracy			ze źródeł niezarobkowych	Razem
	najemnej	na rachunek własny				najemnej	na rachunek własny			
		C	D	C	D					
A. Posiadający własne źródło utrzymania										
0-14	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15-19	41,9	2,3	2,3	53,5	100	38,5	7,7	-	53,8	100
20-29	84,7	5,2	0,8	9,3	100	80,5	11,9	0,4	7,2	100
30-39	75,2	11,3	2,1	11,4	100	71,0	22,9	0,6	5,5	100
40-49	60,8	11,5	3,3	24,4	100	65,5	25,8	0,0	8,7	100
50-59	34,5	5,2	1,0	59,3	100	55,2	17,1	0,4	27,3	100
60-64	5,6	2,6	1,8	90,0	100	27,3	9,6	-	63,1	100
65 i więcej	0,7	0,3	-	99,0	100	2,2	0,9	-	96,9	100
Ogółem	49,7	6,7	1,6	42,0	100	46,9	14,5	0,3	38,3	100
B. Utrzymywani										
0-14	70,6	14,2	2,4	12,8	100	67,0	26,4	0,3	6,3	100
15-19	70,0	13,2	3,3	13,5	100	64,2	23,5	0,7	11,6	100
20-29	56,7	16,0	2,7	24,6	100	65,5	21,7	-	12,8	100
30-39	57,3	17,7	1,6	23,4	100	64,4	19,2	-	16,4	100
40-49	49,1	10,7	1,8	38,4	100	50,0	23,9	1,1	25,0	100
50-59	43,1	5,9	-	51,0	100	53,1	10,9	1,6	34,4	100
60-64	50,0	-	-	50,0	100	25,0	-	-	75,0	100
65 i więcej	37,5	12,5	-	50,0	100	9,1	-	-	90,9	100
Ogółem	65,9	14,0	2,5	17,6	100	63,5	23,4	0,4	12,7	100

C – poza rolnictwem

D – w swoim gospodarstwie rolnym

w tab. 9, liczebność osób w wieku 60 lat i więcej, będących na utrzymaniu była niewielka, ponieważ ta subpopulacja miała własne źródło dochodów w postaci wypłacanych im emerytur, rent.

Oczywiście gdyby było więcej miejsc pracy, wzrósłby odsetek osób posiadających własne źródło utrzymania z pracy zarobkowej niemal we wszystkich grupach wieku, włącznie z młodzieżą i osobami powyżej 60 lat, a zmalałaby liczba osób utrzymywanych i czerpiących dochody z emerytur, rent, zasiłków.

Gospodarstwa domowe według głównego źródła utrzymania

W tym punkcie opracowania pragniemy odpowiedzieć na pytanie z jakich głównych źródeł czerpią dochody na utrzymanie gospodarstwa domowe, według liczby osób wchodzących w ich skład. Ogółem gospodarstw domowych w Mszczonowie było 2264, zaś w Podkowie 1346, a w ich skład wchodziła następująca liczba osób:

	Mszczonów	Podkowa Leśna
1 osobowe	542	299
2 "-	527	359
3 "-	460	282
4 "-	488	268
5 osobowe i więcej	247	138

W Mszczonowie więcej jest gospodarstw jednoosobowych (23,9%) niż w Podkowie (22,2%), czteroosobowych (21,6%, 19,9% w Podkowie) i pięcioosobowych (10,9% i 10,2%). Przeciętna wielkość gospodarstwa domowego w Mszczonowie składała się z 2,76 osób a w Podkowie z 2,74, a więc wielkość jest bardzo zbliżona. W Podkowie Leśnej poza gospodarstwami jednoosobowymi, więcej utrzymuje się z pracy niż w Mszczonowie. W obu miastach najwięcej z pracy utrzymuje się w gospodarstwach 4 osobowych, a najmniej w jednoosobowych, które najczęściej tworzą wdowy, utrzymujące się z emerytur lub rent. Również w gospodarstwach dwuosobowych w obu ośrodkach większość osób utrzymuje się ze źródeł niezarobkowych, przy czym więcej w Mszczonowie (tab. 11) niż w Podkowie.

Tabela 11. Struktura źródeł utrzymania gospodarstw domowych Mszczonowa i Podkowie Leśnej w 2002 r. (w%)

Liczba osób w gospodarstwie domowym	Mszczonów			Podkowa Leśna		
	praca	pozostałe źródła	razem	praca	pozostałe źródła	razem
1 osobowe	33,9	66,1	100	31,1	68,9	100
2	39,1	60,9	100	49,3	50,7	100
3	73,7	26,3	100	73,7	26,3	100
4	84,2	15,8	100	89,9	10,1	100
5 i więcej	78,5	21,5	100	82,6	17,4	100
Razem:	58,9	41,1	100	61,9	38,1	100

Znając liczbę osób w poszczególnych gospodarstwach domowych można obliczyć jaka część ludności utrzymuje się z pracy, a jaka ze źródeł niezarobkowych co dla Mszczonowa i Podkowy przedstawiają poniższe dane (liczby absolutne):

Mszczonów	utrzymujący się		razem
	z pracy	ze źródeł niezarobkowych	
gospodarstwo 1 osobowe	184	358	542
2 - „ -	412	642	1054
3 - „ -	1017	363	1380
4 - „ -	1644	308	1952
5 - „ - i	1042	286	1328
większe			
Podkowa Leśna			
gospodarstwo 1 osobowe	93	206	299
2 - „ -	354	364	718
3 - „ -	624	222	846
4 - „ -	964	108	1072
5 - „ - i	629	133	762
większe			

Powyższe liczby są potwierdzeniem danych zawartych w tab. 11, a mianowicie, że w badanych miastach w skład gospodarstw jedno- i dwuosobowych wchodzi głównie emeryci i renciści.

Zakończenie

Dokonana analiza społeczności dwóch małych miast wykazała istotne różnice między nimi w zakresie struktury wieku, stanu cywilnego, zasiedziałości i mobilności, a szczególnie w poziomie wykształcenia, stopnia niesprawności, aktywności ekonomicznej, w źródłach utrzymania, mniejsze w strukturze osobowej gospodarstw domowych. Na różnice te, z korzyścią dla Podkowy Leśnej, ma wpływ bliskie położenie Warszawy, dogodna

struktura komunikacyjna w postaci Kolejki Dojazdowej¹⁷, a przede wszystkim walory przyrodnicze i przepisy uniemożliwiające podział działek budowlanych i zwiększenie gęstości zabudowy przez co stwarza się lepsze warunki do zamieszkania, a wysoka cena ziemi stanowi pewnego rodzaju filtr nie pozwalający na zamieszkanie osobom o niskich dochodach i kwalifikacjach zawodowych. Jest to przykład miasta, dokonującego segregacji społeczno-zawodowej.

Odwrotna sytuacja panowała w Mszczonowie w przeszłości, w okresie po II wojnie światowej i współcześnie. Otoczenie Mszczonowa stanowi zaplecze rolnicze, a w przeszłości także przemysłowe w postaci najbliższych miast takich jak Żyrardów, Grodzisk Maz. Miasta te, jak i zaplecze rolnicze, zgłaszało zapotrzebowanie przede wszystkim na robotników i w niewielkim stopniu na pracowników biurowych niskiego szczebla, a w minimalnym stopniu na inteligencję. Przyspieszony rozwój Mszczonowa po 1995 r. jest zbyt krótkim okresem, by można było zmienić strukturę demograficzną i społeczno-zawodową mieszkańców. Jednocześnie warto by w przyszłości śledzić nadal proces przemian demograficznych i społeczno-ekonomicznych w tych miastach i podjąć nad tymi społecznościami zakrojone na szerszą skalę badania.

Small Town Communities – Mszczonów and Podkowa Leśna

Summary

The aim of the article is to show the differences in demographic, social and economic structures between a community living in a small town on the outskirts of the Warsaw conurbation and one located in the immediate vicinity of Warsaw.

The first part of the article presents the development of the population of the said towns between 1950 and 2002. This is followed by the discussion of the differences in gender structure and age against the urban population pattern for Poland in 2002. Mszczonów has a higher proportion of children aged 0–9 and young people between 20–34 years old whereas there are fewer +55-year-olds than in Podkowa Leśna, where also the number of the divorced is higher.

¹⁷ Por. M. Poniatowska-Jaksch, J. Kosiński, *Warszawska Kolej Dojazdowa jako środek transportu aglomeracji warszawskiej*, „Rocznik Żyrardowski”, tom I, WSRL, Żyrardów 2002.

Out of the total, some 43% of the present population of Mszczonów are immigrants, while for Podkowa Leśna the figure is 74%.

Podkowa Leśna also boasts the highest proportion of educated inhabitants – 290 out 1,000 completed higher education, which is the highest proportion in Poland. In Mszczonów there were only 63 such people per one thousand inhabitants.

The level of education has influence upon entrepreneurialism – Podkowa Leśna is much better-off in this respect. There are more disabled persons in Mszczonów (19.1% of the population) than in Podkowa (9.6%). More people in Podkowa Leśna (70.6%) earn a living or are on pensions, whereas in Mszczonów the figure is 66.3%, the remaining part being those who live on disability check and social benefits.

It is therefore evident that a better location (i.e. the proximity of Warsaw, efficient commuter services- the local rail line, more favourable natural conditions and high prices of land have largely affected the selection of the inhabitants, most of whom are immigrants. The one who choose to settle here are high-income individuals.

The community of small towns differs considerably due to the location of the town in the settlement system of the country, the natural values and the functions that such a town performs.